

ганах государственной власти и управления Республики Беларусь; на исповедание любой религии, совершение национальных и ритуальных обрядов на родном языке; на изучение и пользование родным языком; на печать и распространение информации на родном языке; на получение помощи со стороны государства в деле развития национальной культуры и образования, на сохранение своих национальных традиций, развитие профессионального и самодеятельного искусства; на установление культурных связей с соотечественниками за пределами Республики Беларусь.

Таким образом, сбалансированная национальная политика государства позволяет не допустить значительного межэтнического конфликта в столь сложный, во многом переходный период.

УДК 342.724:34.06

А. М. Василенко

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БАГАТОКУЛЬТУРНОСТІ

Серед поліетнічних країн світу, досвід вирішення етнічних проблем яких можна оцінити у певних аспектах як позитивний і який, до певної міри, можна застосувати і в Україні, виділяють Канаду, Австралію та США. В них створено практичне законодавче підґрунтя для оптимального вирішення етнонаціональних проблем — прийнято і реалізовано на практиці закони про багатокультурність. Багатокультурністю слід вважати стан суспільства в деяких поліетнічних країнах, якому притаманна активна державна політика щодо офіційного визнання і підтримки рівноправ'я культур усіх етнічних спільнот, що проживають у країні. Саме така політика характерна для Канади та вже згаданих держав, а також ряду інших країн. Однак у багатьох поліетнічних країнах всеж-таки через недосконале законодавство бракує чітких механізмів реалізації навіть зафіксованих у ньому прав національних меншин.

Теоретико-методологічну основу дослідження багатокультурності (мультикультуралізму) становить сукупність наукових принципів і методів пізнання, спрямованих на об'єктивне, всебічне висвітлення правових норм, аналіз фактів та явищ. Усі компоненти багатокультурності мають ґрунтуватися на основоположних принципах науковості, об'єктивності, системності, розвитку, всебічності та плюралізму. Важливу роль відіграють також ретроспективний та порівняльний методи. Перший дає змогу відштовхнутися від сьогодення і поступово зануритися у процес становлення багатокультурності, виділяючи при цьому найхарактерніші риси і тенденції для кожного етапу становлення багатокультурності в конкретній країні та у відповідних умовах. Другий допомагає розкрити суть явищ, які вивчаються, за схожістю або відмінністю притаманних їм ознак (і навіть у тих випадках, коли ця суть є неочевидною). Аналітичне порівняння Канади та США дало можливість з'ясувати спільне й особливе в їх розвитку,

з'ясувати вплив соціально-правових умов у країні на формування багатокультурності. Принцип розвитку тісно стикається з принципом законності, згідно з вимогами якого етапи розвитку багатокультурності та свідомості національної громади мають розглядатися у закономірному русі, в тісному зв'язку з конкретно-історичними та правовими умовами їх існування. Поєднання принципу системності та розвитку дозволяє вивчити не тільки саму систему, а й дослідити розвиток кожної окремої складової цієї системи та кінцеві результати. Методи теоретичного рівня дають можливість побудувати схему — модель процесу побудови багатокультурності, що передбачає певні етапи, які, у свою чергу, можна розглядати як окрему підсистему, що існує відносно самостійно, що є певною послідовністю операцій, включених в перетворення. Це дозволяє з тією або іншою мірою достовірності судити про можливості і роль деяких елементів у механізмі відповідного законодавчого процесу.

Основні теоретико-методологічні засади багатокультурності, що стали базою для формування законодавства у сфері етнонаціонального розвитку та в межах яких здійснювалися відповідні заходи у різних країнах, найбільш чітко були сформульовані канадськими вченими у 1960–1980-х рр. Однією з найпоширеніших сучасних концепцій, які використовуються для інтерпретації етнонаціональної ситуації в поліетнічних країнах, стала концепція культурного (етнічного) плюралізму. Її сутність полягає у тому, що держава визнає існування в межах єдиного етнополітичного суспільства різних етнічних груп з їх своєрідними елементами побуту і культури, пов'язаними з їх іноетнічним походженням, які відрізняються від домінуючої етнічної спільноти. При цьому наголошується на толерантності держави до представників різних націй або етносів, які перебувають на території тієї чи іншої держави. Виходячи з такої позиції, в поліетнічних країнах та їх суспільствах мають створюватися умови для збереження і розвитку специфічних рис побуту і культури країн походження та інтеграції їх в культуру країни проживання.

Ефективність концепції культурного плюралізму, як засвідчив досвід північноамериканських країн, визначається двома критеріями: 1) структурною підтримкою плюралізму (юридичне та державне його визнання; політика, освіта, засоби масової інформації, які визнають і відповідним чином ставляться до наявності в суспільстві етнічної різноманітності; 2) ідеологічними системами, які інтерпретують плюралізм та етнорасову рівність. У межах цієї концепції, що стала чи не основою державної доктрини, було здійснено цілу низку заходів, які сприяли вирішенню проблем етнонаціонального розвитку країни та запобігали виникненню конфліктогенних ситуацій у міжетнічних стосунках. Серед цих заходів можна виділити прийняття закону щодо вивчення етнічної спадщини населення США (1972 р.) або створення в університетах наукових центрів з вивчення історії та культури різних етнічних груп; заснування радіо- й телевізійних програм мовами вихідців з інших країн; призначення представників расових і етнічних груп на вищі державні посади; надання деяких переваг представникам кольорових меншин при наймі на роботу, вступ до університетів тощо. Власне, значна частина таких заходів становить основу

досить-таки об'ємної програми «позитивних дій» як у Канаді, так і в США. Можна констатувати, що в межах загальної концепції етнічного плюралізму формувалися його варіанти або ж концепції, що стали реакцією, як у теоретичному, так і у практичному плані, на конкретну етнонаціональну ситуацію. Одним з таких варіантів, які до певної міри можна розглядати як самостійну концепцію, є концепція багатокультурності. Як така вона сформувалася в Канаді. Теоретичні її джерела пов'язані зі спробами канадських соціологів ще у 1920-х рр. по-новому подивитися на багатоетнічний склад населення країни і пояснити причини збереження представниками різних етнонаціональних груп самотності побуту і культури після тривалого їх перебування на землі перебування. Ідеї «канадської мозаїки» та «єдності у різноманітності» — головні елементи концепції полікультурності стали стрижнем, на якому вибудовувалася офіційна політика канадської багатокультурності. Офіційно вона була прийнята ще в 1971 р. [1]. Основними принципами політики багатокультурності стали: 1) підтримка урядом Канади усіх культур, які існують на її території; сприяння розвитку етнокультурних груп, особливо тих, що відчують у цьому потребу; 2) сприяння подоланню будь-яких бар'єрів на шляху якнайповнішої участі етнокультурних спільнот у житті канадського суспільства; 3) стимулювання творчої взаємодії й обміну між усіма етнокультурними групами Канади в інтересах національної єдності; 4) надання допомоги іммігрантам у вивченні принаймні однієї з офіційних мов Канади для того, щоб вони стали повноправним учасником суспільного життя країни.

Безперечно, що саме багатокультурність лежить в правовій основі Канади, і це було наголошено раніше автором у роботі [2]. Сутність багатокультурності методологічно можна зрозуміти, звернувшись до основних положень канадського Закону «Про багатокультурність» від 1985 р., офіційно прийнятого на федеральному рівні у 1988 р. [3]. У ньому, зокрема, зазначається: «Державною політикою Канади проголошується: 1) визнання того, що багатокультурність відображає культурну і національну різноманітність канадського суспільства й виходить із права усіх канадців вільно зберігати, розвивати і поширювати свою культурну спадщину; 2) визнання того, що багатокультурність є основною характеристикою канадської спадщини та самосвідомості й робить безцінний внесок у побудову майбутньої Канади; 3) заохочує всебічну й рівноправну участь громадян і громад будь-якого походження у розвитку канадського суспільства, а також сприяє їм в усуненні будь-яких перешкод на шляху до такої участі; 4) визнання існування громад, об'єднаних спільністю походження, та їх історичного внеску в життя канадського суспільства, а також заохочення розвитку цих спільнот; 5) орієнтація всіх соціальних, культурних, економічних і політичних інститутів країни на врахування і шановливе ставлення до багатокультурного обрисю Канади». Проголошено про просування розуміння і творчого потенціалу, який є результатом взаємодії між індивідуумами і спільнотами різних походжень, про заохочення визнання і оцінку різноманітних культур канадського суспільства і просування віддзеркалення і еволюціонуючих проявів мультикультуралізму, тобто усіх існуючих у Канаді культур. Мова йдець-

ся також про збереження і збільшення використання мов, окрім англійської і французької мови, підсилюючи статус і використання державних мов Канади. При цьому відзначається, що треба запровадити авансовий мультикультуралізм через усю Канаду в гармонії з національним зобов'язанням до державних мов Канади. Крім того, проголошено, що федеральний уряд Канади, як і всі федеральні установи, повинен проводити політику мультикультуралізму, яка має гарантувати всім канадцам незалежно від походження рівну можливість одержати зайнятість і просування в державних та інших установах. Законом передбачено проведення політики, необхідність розробки програм і методів, які збільшують здатність осіб і спільноти всіх походжень сприяти подальшої еволюції Канади, а також впровадження програм і методів, які збільшують розуміння і відношення різноманітності канадського суспільства. Законом проголошено про необхідність збирання статистичних даних для розвитку політики, програм і методів, які чутливі до дійсності, що стосуються різних культур.

Для реалізації політики багатокультурності в уряді Канади було створено спеціальний орган — міністерство у справах багатокультурності, а виконання загальної політики було покладено на відповідного міністра федерального уряду. Міністр, консультуючись з іншими міністрами, повинен заохочувати і просувати координований підхід до виконання політики мультикультуралізму. В межах політики багатокультурності було здійснено чимало заходів, які сприяли розв'язанню гострих етнополітичних проблем. Щоправда, міністерство у справах багатокультурності в Канаді з часів створення не раз реорганізовувалося. І це, як свідчить досвід, не завжди було на користь справі.

Таким чином, законодавчо визначалося, що багатокультурність відображає культурну і расову різноманітність канадського суспільства і визнає свободу всіх членів канадського суспільства для збереження і збільшення культурної спадщини. Державою було визнано, що мультикультуралізм є фундаментальною властивістю канадської спадщини та ідентичності, що мало забезпечити ресурс у формуванні майбутніх канадців. Декларується про повну і справедливу участь членів суспільства і спільнот всіх походжень в еволюції, що продовжується, і формуванні всіх аспектів канадського суспільства. А також йдеться про допомогу їм в усуненні будь-якого бар'єру для тієї участі. Визнається існування спільнот, чії члени ділять загальне походження і їх історичний внесок в канадське суспільство, і говориться, що суспільство в першу чергу буде цінувати ті спільноти, які зробили більший внесок в скарбницю Канади. Одже, держава гарантує, що всі особи одержують рівне лікування і рівний захист перед законом, поважаючи і оцінюючи їх різноманітність. Згаданим законом встановлено заохочення і допомогу соціальному, культурному, економічному і політичному розквіту Канади через прийняття мультикультуралізму. Політика федерального уряду Канади складалася із серії програм, спрямованих на створення рівних можливостей для всіх етнічних спільнот, подолання перешкод на шляху до їх взаєморозуміння, надання допомоги у збереженні мови та культури й інтеграції у суспільство тих, хто прибуває до Канади на постійне проживання. З цією метою виділялися гранти з державного бюджету для реа-

лізації спеціальних проектів, наприклад створення багатокультурних центрів; особливо стимулювалася діяльність молодіжних організацій у справі обміну культурним надбанням між групами; забезпечувалося дослідження в галузі етнокультури та етнологістики; були виділені спеціальні кошти для написання праць з історії та культури різних етнічних груп Канади, які фіксували їх вклад у розвиток країни, а також аналізували проблеми їх перебування в країні; забезпечувалося навчання дітей іммігрантів французької та англійської мови; здійснювалося системне вивчення канадського багатоетнічного суспільства, стимулювалася діяльність музеїв, національної кіностудії, національної бібліотеки та архівів зі збирання й поширення матеріалів з історії та культури етнічних груп.

Процес формування основних концептуальних засад чинного законодавства, пов'язаного з регулюванням міжнаціональних, міжетнічних відносин, конкретні кроки державних структур у духовно-культурній сфері свідчать, що саме такий шлях задекларувала для себе Україна (див., наприклад [4]). В її Конституції [5], зокрема, зазначається, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичній свідомості, традицій і культури, а також етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин (ст. 11). У Декларації прав національностей України закріплені основні гарантії національного розвитку України — рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права всім народам, національним групам та громадянам [6]. Крім того, Україна взяла на себе зобов'язання дбати про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави, що закріплено в Конституції України (ст. 12). Отже, офіційний курс на полікультурний розвиток українського соціуму закріплено в Конституції України, а суть його полягає у спрямуванні зусиль на забезпечення прав щодо збереження та розвитку національно-культурної самобутності етнокомпонентів українського суспільства: української нації, національних меншин і корінних народів.

Література

1. Canada. House of Commons. Official reports of debates. — 28-th Parliament, 3-rd session, 1971. — P. 8545.
2. Василенко А. М. Мультикультуралізм в правовій основі Канади // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави: Матеріали 4-ї Всеукр. наук. конф. правників-початківців. Одеса, 10–11 листопада 2006 р. — О., 2007. — С. 44–47.
3. Canadian Multiculturalism Act, R.S., 1985. — С. 24 (4-th Supp.).
4. Василенко А. Деякі аспекти правового статусу української діаспори // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. — 2005. — Вип. 306. — С. 14–17.
5. Конституція України (із змінами, внесеними згідно із законом № 2222-IV від 08.12.2004); Конституція Автономної Республіки Крим: 36. нормат. актів. — К.: Юріком Інтер, 2007. — 96 с.
6. Декларація прав національностей України // Інформаційний бюлетень Міністерства України у справах національностей, міграції, культів. — 1995. — № 2. — С. 5–6.